

УДК 159.9(075.8)

Вплив смислової настанови на характер переживання негативних психічних станів

Шевченко Н.Ф.

Стаття висвітлює теоретичні аспекти проблеми впливу смислової настанови на переживання особистістю психічного стану, зумовленого кризовою ситуацією. Подано аналіз поняття смислової настанови. Виокремлено основні форми впливу смислової настанови на перебіг діяльності. Розкрито типи кризових ситуацій, види психічних станів. Розглянуто процес саморегуляції психічних станів.

Статья освещает теоретические аспекты проблемы влияния смысловой установки на переживание личностью психического состояния, обусловленного кризисной ситуацией. Подан анализ понятия смысловой установки. Выделены основные формы влияния смысловой установки на ход деятельности. Раскрыты типы кризисной ситуации, виды психических состояний. Рассмотрен процесс саморегуляции психических состояний.

The article deals with theoretical aspects of the semantic directions' influence on the emotion experiencing of the psychological state, predefined by the crisis situation. The analysis of notion of the semantic directions is given. The basic forms of the semantic directions' influence at the process of activity are selected. The types of crisis situation, the types of psychological states are exposed. The process of self-regulation of psychological states is considered.

На сучасному етапі розвитку цивілізації людина досягла значних успіхів у різних сферах життєдіяльності, але з прадавніх часів і до наших днів вона не перестає відчувати кризові стани, які можуть негативно позначитися на її можливостях. Глобальна соціально-економічна, державна, ідеологічна, екологічна криза, у вирі якої ми живемо, оголює індивідуальні проблеми кожної конкретної людини, розкриває її внутрішні конфлікти, страждання. Постійно перебуваючи в пошуку сенсу власного існування на запаморочливому життєвому шляху, рвучись віковими сходами, починаючи життя спочатку після кожної життєвої кризи, яких попереду ще достатньо, людина дорослішає, зростає, набирається досвіду. Кожна життєва криза є найвідповідальнішим іспитом, який складаємо час від часу, точно не знаючи, яким буде його результат. Така тенденція вимагає від психологічної науки пошуку шляхів та оптимальних способів долання кризових станів та допомоги особистості у критичних життєвих ситуаціях.

Дані досліджень свідчать про те, що існують ефективні, непродуктивні й деструктивні форми долання кризових станів [5, 14, 15]. Способи долання залежать від впливу особистісних настан, які є основою для вибудовування подальших варіацій поведінки, при переживанні кризового стану. Смилова настанова, на думку вчених, має регулюючий вплив на перебіг всієї життєдіяльності суб'єкта [1]. Особливо актуальним є вивчення такого впливу в умовах життєвої кризи особистості, оскільки допомагає виявити приховані механізми, які актуалізують і запускають в дію ті чи інші смислові настанови. Наше дослідження спрямоване на вивчення психологічних закономірностей регуляторного впливу смислових настанов на психічні стани, викликані кризовою ситуацією.

На думку О.М. Леонтьєва, настанова, будучи компонентом діяльності, відображає у своїй структурі структуру умов діяльності, включаючи актуальну ситуацію, мотивацію і операційні можливості, завдяки чому вона здатна здійснити гнучке, доцільно-адаптивне управління всією діяльністю, яка актуально здійснюється [7].

Дослідження впливу смислових настанов на психічні стани розпочаті відносно недавно. Є нечисленні роботи в цій галузі (М.Є. Валіулліна, М.В. Єрмолаєва, Н.І. Наєнко, А.О. Прохоров, Н.Р. Саліхова, А.Р. Утей), у той час як необхідність дослідження ролі смислових структур свідомості в актуалізації та регулюванні психічних станів об'єктивно пов'язана з вивченням фундаментальної психологічної проблеми відношення «психічний стан - свідомість». Ця необхідність і визначила в якості наукової проблеми дослідження впливу смислових настанов на переживання кризових ситуацій.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів проблеми впливу смислової настанови на переживання психічного стану, зумовленого кризовою ситуацією.

Розкриваючи зміст проблеми, зазначимо, що упродовж усієї історії становлення вітчизняної психології вченими розглядалися питання взаємозв'язку життєдіяльності суб'єкта і його свідомості, відображення й суб'єктивного ставлення людини до навколишньої дійсності, мотивації й свідомості (В.К. Вілюнас, Л.С. Виготський, В.П. Зінченко, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія, О.Є. Насиновська). Розглянемо деякі з них. Так, О.Є. Насиновська, виділяє смислове утворення як психічне утворення (презентоване або непрезентоване в свідомості), що характеризує власне особистісний розвиток людини й визначальну індивідуально-значеневу сферу мотивації. Відповідно до думки автора, смислові утворення формуються в індивідуальному житті суб'єкта, несуть у собі суб'єктивне ставлення індивіда до різних об'єктів, є одночасно і емоційно-оцінними, і діючими утвореннями [12]. В.К. Вілюнас, аналізуючи механізми смислоутворення, визначає, що смислоутворювальним є не якесь

об'єктивне ставлення і не мотив як об'єктивне, а саме смисл мотиву, який ніби переходить по об'єктивним зв'язкам до всього, що має відношення до мотиву. Автор виділяє вербалізовані та невербалізовані смисли. Вербалізований смисл, на його думку, є широким й багатим, тільки він є справжньою «одиницею» свідомості. У той же час, невербалізований смисл є більш істинним, оскільки усвідомлення смислу не завжди буває повністю адекватним [3].

Робота над розвитком концепції свідомості привела Л.С. Виготського до визначення її структури через значення та смисл [4]. О.М. Леонтьєвим свідомість визначається як специфічно людська форма суб'єктивного відображення об'єктивної реальності, як картина світу, що відкривається суб'єкту, у яку включається він сам, його дії та стани. Зробивши важливий крок у конкретизації структурно-функціональних твірних свідомості, окрім значення, що виражається у формі мовних значень, та особистісного смислу, який додає пристрасності людській свідомості і вказує на зв'язок з мотиваційно-потребнісною сферою людини, він виділив чуттєву тканину свідомості, які додає реальності свідомій картині світу [8]. Концепція свідомості В.П. Зінченка є найбільш пропрацьованою, завдяки великому експериментальному матеріалу. Він описує свідомість, як цілісне формування, що містить два основних рівня: нижчий - буттєвий та верхній - рефлексивний. Рефлексивний рівень утворюють значення і смисл. Буттєвий рівень - біодинамічна тканина живої дії та чуттєва тканина образу [6]. На думку ж О.Р. Лурії, людська свідомість являє собою систему надзвичайно складних семантичних зв'язків, що належать до різних стадій минулого досвіду й рівнів різного ступеня складності [10].

Історія розвитку уявлень про смислову сферу особистості в руслі діяльнісного підходу, дозволяє говорити про те, що концепція особистісного смислу - смислових утворень - смислової сфери особистості займає чільне місце в системі наукової психології. Розвиток уявлення про категорію смисл у діяльнісному підході, за Д.О. Леонтьєвим, можна розділити на три основні етапи:

Перший етап - з кінця 1930-х років до середини 1970-х - це введення О.М. Леонтьєвим поняття смислу (особистісного смислу) як пояснювального поняття і його всебічна теоретична та експериментальна розробка в генетичному, структурному і функціональних аспектах.

Другий етап - з середини до кінця 1970-х років - це введення рядом авторів (О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, В.К. Вілюнас, О.Є. Насиновська, В.В. Столін, Є.В. Субботський, О.К. Тихомиров) нових, споріднених понять: смислове утворення, смислова настанова, смисловий конструкт, операціональний смисл та ін., ознаменувавши перехід від одного пояснювального поняття до диференційованого набору понять.

Нарешті, третій етап - з початку 1980-х років - етап інтеграції цих уявлень, що знаменує виникненням класифікацій смислових утворень (О.Є. Насиновська та ін), синтетичних понять, таких як «динамічна смислова система» (О.Г. Асмолов), «смислова сфера особистості» (Б.С. Братусь), концепції смислової динаміки (Ф.Ю. Василюк), смислової саморегуляції (Б.В. Зейгарник, В.О. Іванніков). Стало можливим говорити про смислову реальність, що включає в себе самі різні структури і механізми [9].

Єдність і стійкість розглянутих уявлень, що контрастують зі строкатістю підходів до категорії смислу в західній психології особистості, обумовлені тим, що автори, які беруть участь у розробці смислової проблематики, роблять це, виходячи з різних теоретичних моделей, але спираючись на єдині методологічні принципи.

Перейдемо до аналізу поняття смислової настанови, яке об'єднує категорії «смисл» і «настанова». Слід зазначити, що регулюючий вплив життєвих смислів об'єктів і явищ дійсності на перебіг діяльності суб'єкта не обов'язково пов'язані із будь якою формою їх презентації в його свідомості. Добре відомо, що чимала частина регулюючих впливів такого роду передається безпосередньо на виконавчі механізми діяльності, минаючи свідомість, і здійснюються мимоволі і, як правило, несвідомо. Тим самим виникає необхідність говорити про смислові структури, що вбудовані в ці виконавчі механізми і служать провідниками і реалізаторами відповідних впливів. Такими регуляторними структурами є смислові настанови.

Спираючись на дослідження О.М. Леонтьєва, О.В. Запорожець висунув тезу про те, що особистісно-смислові відносини, в яких знаходяться предмети людської діяльності щодо суб'єкта, до його життєвих потреб і інтересів, відображаються у формі настанови. Це положення знайшло своє розгорнуте втілення в ієрархічній моделі настановної регуляції діяльності О.Г. Асмолова. Проте, перш ніж приступити до характеристики ефектів настановно-смислової регуляції діяльності, необхідно окреслити розуміння смислової настанови, яке дозволило б ввести це поняття в схему смислової організації особистості, яка нами розглядається.

Дослідженням смислової структури свідомості, компонентом якої є смислова настанова, у наш час активно займаються такі науковці як О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Д.О. Леонтьєв, Д.В. Ольшанський, І.Г. Петров, А.С. Сухоруков та ін. Дослідники встановили, що смислова настанова входить до підкласу регуляторних смислових структур, які безпосередньо впливають на процес діяльності та психічного відображення. Смислові настанови є тими регуляторними структурами, які діють мимоволі і, як правило, є неусвідомленими.

О.Г. Асмолов розробляє поняття смислової настанови, розвиваючи висловлену колись Л.В. Запорожцем думку про те, що саме у формі настанови отримують вираження особистісно-смислові відносини. Згідно з думкою О.Г. Асмолова, смислова настанова є вираженням

особистісного смислу в плані діяльності і являє собою готовність до виконання певної діяльності. Воно безпосередньо проявляється в різних діях людини, виражаючи в них тенденцію до збереження загальної спрямованості діяльності в цілому. Смилова настанова може бути як усвідомлюваною, так і неусвідомлюваною. В ієрархічній рівневій моделі настановної регуляції діяльності смылова настанова утворює верхній рівень, маючи фільтруючу функцію по відношенню до настанов, що розташовані нижче [1].

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні форми впливу смылової настанови на перебіг діяльності - стабілізуючий, преградний, відхиляючий і дезорганізуючий [1; 9; 13]. Найбільш вивченими є стабілізуючі ефекти смылової настанови. О.Г. Асмолов розглядає стабілізацію діяльності як основну функцію смылової настанови [1]. Численний емпіричний матеріал, накопичений представниками різних наукових шкіл і напрямів, демонструє прояви настанови саме як інерційного моменту діяльності. Ефект стабілізації проявляється як у предметно-практичній, так і в пізнавальній діяльності. Виділено п'ять класів феноменів, які ілюструють цей ефект.

Д.О. Леонтьєв вказує на те, що по-перше, це феномени селекції та фільтрації, що полягають у вибірковості уваги і реагуванні суб'єкта, предметом яких стають лише об'єкти і явища, релевантні актуальній діяльності. Другий прояв ефекту стабілізації це підвищення чутливості, сенсibiлізація по відношенню до релевантних стимулів, що виражається, зокрема, у феномені виборчого зниження сенсорних порогів. Третій клас феноменів стабілізації - спрямоване пристрасне структурування чуттєвих даних. Четвертий клас феноменів стабілізації - це прояви інерції діяльності, персеверації після її завершення. Нарешті, по-п'яте, стабілізація проявляється у феномені захисту по відношенню до зовнішніх перешкод [9].

Стабілізуючі ефекти в усій різноманітності їхніх проявів аж ніяк не вичерпують феноменологію настановно-смылової регуляції діяльності. Як справедливо зазначає А.С. Прангішвілі, функція настанови не зводиться до стабілізації діяльності і психічних станів, навпаки, в основі варіабельності діяльності також лежать настановні механізми [13].

Другою формою впливу настанови на перебіг діяльності й психічні стани, що виникають, є її преградний вплив. Він споруджує усвідомлювані або неусвідомлювані внутрішні бар'єри на шляху до досягнення свідомо поставленої мети. Разом із тим, ці бар'єри не є чимось чужим самій діяльності, вони також входять до системи її внутрішніх регуляторних механізмів. А. Маслоу вважав, що людська поведінка часто є захистом проти мотивів, емоцій і імпульсів. Іншими словами, вона виступає формою їхнього придушення і приховування так само, як і формою вираження [11].

Третьою формою впливу смылової настанови на перебіг діяльності, за Д.О. Леонтьєвим, є відхиляючий вплив, що виражається у зміні перебігу діяльності. Відхиляючий вплив добре ілюструють випадки, коли людина займається якою-небудь важливою для нас справою «через силу». У цьому випадку смылові настанови, що виникають на базі сторонніх по відношенню до актуальної діяльності диспозицій, всупереч нашим бажанням і часто неусвідомлено відволікають нас, перемикають увагу, сприяють створенню ефекту пересичення і т. і. [9].

Нарешті, четверта форма впливу смылової настанови на перебіг діяльності - це вплив, зазвичай пов'язаний з надлишковою афективною напругою. Дезорганізуючий вплив позначається на виникненні різних (часто негативних) психічних станів і виявляється в ситуаціях, коли можливість реалізації значущого мотиву фрустрована, обмежена зовнішніми обставинами і рамками та виявляється у формі неконтрольованої внутрішньої напруги, надлишкової моторної активності та повної фіксації на актуальній діяльності, труднощі перемикання. Дезорганізуючий вплив смылової настанови не тільки пов'язаний з кризовими ситуаціями, а й впливає на їхнє виникнення і перебіг [9].

Зупинимось детальніше на відносинах між смыловими настановами і особистісними смислами у цілісній системі регуляції діяльності. Як указує О.Г. Асмолов, ці два механізми не дублюють, але доповнюють один одного в регуляції пізнавальної і передметно-практичної діяльності. І особистісні смисли, і смылові настанови належать до тих механізмів свідомості, які мають «буттєві характеристики» по відношенню до свідомості в сенсі індивідуально-психологічної реальності [1].

Згідно з дослідженнями Д.О. Леонтьєва, смылові настанови впливають лише на спрямування роботи пізнавальних процесів, вони не приймають «форм, характерних для змісту свідомості», у той час як особистісні смисли визначають особливості презентації конкретних образів та їх окремих характеристик. Взаємодію особистісних смислів і смылових настанов в регуляції психічного відображення можна представити у вигляді такого положення: викривлення, що вноситься в образ, так модифікують його, щоб його особистісний смисл максимально мірою (наскільки дозволяють вимоги адекватності відображення) відповідав спрямованості актуальних смылових настанов. Не менш чітко взаємне доповнення особистісного смислу і смылової настанови як регуляторних механізмів, вважає автор, виступає в ситуації предметно-практичної діяльності. Особистісно-смылова регуляція по відношенню до неї носить завжди випереджаючий характер, однак в окремих випадках вона може або бути відсутньою, або бути неадекватною. Разом із цим, і в тих випадках, коли ситуація представлена у свідомості й «позначена» відповідним особистісним смислом,

останній може виявитися неадекватним, вступивши в конфлікт зі смисловою настановою, що розгортається на основі цього відображення діяльності. Це обумовлено тим, що «здійснена діяльність є багатшою, справжнішою, ніж свідомість, яка передує їй», і своїм здійсненням вона може дискредитувати передуючі регуляційні впливи в плані свідомості [9].

Розкриваючи специфіку впливу смислових настанов на переживання психічних станів, викликаних кризовою ситуацією, зазначимо, що проблема життєвих криз ніколи не залишалася без уваги дослідників. Розробкою цієї проблематики займалися К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, Дж. Каплан, І.С. Кон, та ін. Останнім часом проведено ряд досліджень, присвячених аналізу життєвих криз. Українськими та російськими вченими Ф.Ю. Василюком, О.А. Донченко, Т.М. Титаренко створені класифікації криз особистості. Криза визначається як конфлікт між актуальним, сьогоднішнім життєвим шляхом і майбутньої лінією, головною життєвою траєкторією [15].

В основі виникнення криз особистості лежать дезадаптаційні процеси, які можуть відбуватися в головних сферах людської діяльності — пізнавальній, перетворювальній і комунікативній. Підтримка певного рівня адаптації сприяє пом'якшенню перебігу кризових явищ. Нормальний стан цього рівня забезпечується за рахунок існування адаптаційного резервного фонду, який актуалізується у кризових ситуаціях.

Існує декілька класифікацій кризових ситуацій, найбільш пропрацьовано з яких, на наш погляд, є типологія розроблена Ф.Ю. Василюком. Автор поділяє кризи, які переживає кожна особистість на нормальні і аномальні [2].

Життя людини, як відомо, складається з певних періодів, етапів, стадій, які відрізняються одна від одної. Той чи інший вік має свій початок і кінець. Людина, як равлик, час від часу ламає стару, тісну оболонку і вчиться жити знову. Стан, який виникає з моменту завершення певного вікового етапу і триває до утворення іншого, переживається як важкий, хворобливий, кризовий. Такі кризи мають у психології назву нормальних, прогресивних - на відміну від криз аномальних, регресивних.

Нормальна криза, на думку Ф.Ю. Василюка, - це перехід від одного вікового етапу до іншого, наприклад, від молодшого шкільного віку до підліткового або від молодості до зрілості. Подібні кризи є нормальними, нормативними тому, що немає людини, яка б не переживала такої кризи протягом життя. Нормативність - це існування у межах норми. Вікові розлади мають недостатньо тривалий, найчастіше непатологічний характер. Для оточуючих і навіть для самої людини ці розлади можуть бути і майже непомітними.

Аномальна криза не пов'язана із закінченням певного етапу психічного розвитку, стадією життєвого шляху. Вона виникає у складних життєвих умовах, коли людина переживає події, які різко змінюють її долю. Такі події можуть відбуватися в професійному, особистому житті. Особливо болісно переживаються життєві колізії після серії випадкових невдач, під час зростання загального незадоволення собою, власною долею, своєю діяльністю, супутником життя. Автор вважає, що тяжкі життєві ситуації, які підштовхують людину до аномальної кризи - це такі обставини, що вимагають від людини дій, які перевищують її адаптивні можливості, енергетичні ресурси. Щогодинні неприємності можуть впливати на виникнення або хід аномальної кризи, якщо їх багато, або якщо вони переслідують людину на кожному кроці.

Наступний тип кризових ситуацій, які виділено автором, це творчі кризи. Творча особистість на відміну від незрілої, нетворчої може перетворити найтяжчі життєві обставини на плацдарм для формування нових «технік» життя, конструктивних життєвих стратегій. Вона не тільки переживає неприємності, не тільки страждає, а й сприймає їх як випробування, яке вчить, дає необхідний досвід, загартовує. Серед типів кризових ситуацій Ф.Ю. Василюк виділяє кризи біографічні. Людина в різних формах часто переживає саме непродуктивність свого життєвого шляху: не так жила, не таким уявляла своє життя, не таким було минуле, як могло б бути і т.і. [2].

Усвідомлення суб'єктом кризового стану впливає на гостроту й важкість пов'язаних з цим почуттів, надаючи інтенсивності емоціям, які переживаються, їхній силі, яскравості. Кризовий стан має такі емоційні характеристики як невірноваженість, загострену чутливість до зовнішніх впливів, що позначається на її настрої, поведінці, діяльності. Життєва криза, викликана, наприклад, тяжким хронічним захворюванням, втратою роботи, смертю близької людини зумовлює психічний стан, який характеризується тяжким емоційним фоном, сповненим тривалими душевними переживаннями, пригніченим настроєм. Такий стан змінює смисловий контекст духовного життя й діяльності суб'єкта, змушує переоцінити власні цінності, призначення в світі, сенс життя. Домінуючий настрій, як вектор, зумовлює розгортку відносно стійких (домінуючих, переважаючих), і актуальних (поточних, перехідних) станів, їх формування і динаміку в конкретній ситуації.

Кризова ситуація позначається на усіх видах психічних станів: мотиваційних (бажання, прагнення, інтереси, потяги, пристрасті); емоційних (емоційний тон відчуттів, емоційний відгук на явища дійсності, настрої, конфліктні емоційні стани - стрес, афект, фрустрація); вольових (ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість; станах різних рівнів організованості свідомості, які виявляються в різних рівнях уважності. Більшою мірою на поведінку суб'єкта впливає стан, який діє на свідомість, почуття і волю людини одночасно,

наприклад, депресія, стрес [14].

У психічних станах, так само як і в інших психічних явищах, відбивається взаємодія людини з життєвим середовищем. Будь-які істотні зміни зовнішнього середовища, зміни у внутрішньому світі особистості, в організмі викликають певний відгук в людині як цілісності, зумовлюють перехід до нового психічного стану, змінюють рівень активності суб'єкта, характер переживань тощо.

Психічні стани є багатовимірними, вони виступають і як система організації психічних процесів, і як суб'єктивне ставлення до відображуваного явища, і як механізм оцінки дійсності, що відображується. Зміна психічного стану безпосередньо в процесі діяльності виявляється у вигляді зміни суб'єктивного ставлення до відображуваної ситуації або зміни мотивів по відношенню до вирішуваного завдання [16].

Як наголошувалося, смислові структури свідомості «втручаються» у всі прояви психічних станів: у їх виникнення, перебудову, динаміку, тривалість, інтенсивність, модальність. Психічні стани завжди є об'єктом регуляторного впливу смислу. Смислова система є ланкою, яка опосередковує вплив різних чинників буття суб'єкта. Ступінь актуалізації окремих смислових структур у тих чи інших ситуаціях буття, їхнє поєднання і взаємозв'язки у смисловій системі у процесі опосередкування ситуаційних впливів знаходить відображення у різноманітності станів.

У запропонованій О.О. Прохоровим моделі саморегуляції психічних станів смислові структури посідають одне з провідних місць. Дослідження автора доводять, що процес саморегуляції усвідомлюється і пов'язаний з активністю свідомості суб'єкта. Очевидно, що процес саморегуляції, проходить мало ефективно у разі відсутності відповідної мотивації і особистісного смислу, тобто процес усвідомленої регуляції стану несе на собі відбиток його особистісної значимості для суб'єкта. Процес саморегуляції психічних станів передбачає перебудову смислових утворень, умовою якої є їхня усвідомленість. Будучи пов'язаним із формуванням нової смислової системи, процес саморегуляції забезпечується рядом механізмів, які задають загальні принципи співвідношення мотивів і смислів мотивів і цілей у структурі мотиваційної сфери [14]. Наприклад, у ситуації кризи саморегуляція спрямована на перетворення найбільш загальних смислових структур, формування нових провідних цінностей, які складають основу цілісної життєдіяльності людини. При цьому смислове зв'язування виступає у якості одного з механізмів, які забезпечують смислову перебудову. Остання, у свою чергу, змінює психічний стан суб'єкта, який проявляється у вигляді зміни суб'єктивного ставлення до кризової ситуації.

Долання кризового стану допомагає суб'єкту перейти на якісно новий спосіб життєдіяльності: подолавши попередні перешкоди розвитку, він приймає їх у внутрішній досвід, який допомагає йому надалі у побудові свого життя. Залежно від «обраного» типу настановно-смислової регуляції можуть змінюватися і особливості переживання кризової ситуації, і це означає, що одним зі способів подолання особистістю кризової ситуації може бути зміна переважного типу впливу смислової настанови.

Вивчення проблеми впливу смислової настанови на психічні стани в умовах життєвої кризи дозволяє констатувати що, у будь-якому процесі, акті життєдіяльності на психічні стани особистості впливають смислові настанови, які показують стійкі зв'язки в контексті «ситуація – стан». Такий вплив відображає механізм функціонування смислових настанов: вони спричиняють виникнення одних станів в ситуаціях життєдіяльності та неактуалізацію інших.

Поданий матеріал не претендує на вичерпний аналіз особливостей регуляторного впливу смислової настанови на переживання особистістю кризового стану. Предметом подальших розробок буде вивчення психологічного змісту та умов, за яких відбувається зміна смислової настанови при переживанні особистістю стану кризи.

Література

1. Асмолов А. Г. Деятельность и установка / А. Г. Асмолов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 150 с.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М., 1984. – 354 с.
3. Виллюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / Виллюнас В. К. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
4. Выготский Л. С. Проблема сознания // Выготский Л. С. Собр. соч.: В 6-ти т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 156-167.
5. Доній В. М. Життєві кризи особистості: науково-методичний посібник / В. М. Доній, Г. М. Несен. - К: ІЗМН, 1998. – 359 с.
6. Зинченко В. П. Миры сознания и структура сознания // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 15-34.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 204 с.
8. Леонтьев А. Н. Образ мира // Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 251-262. – 391с.

-
9. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр.изд. /Д. А. Леонтьев. – М.:Смысл, 2003.–487 с.
 10. Лурия А.Р. Язык и сознание / Лурия А. Р. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 416 с.
 11. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. - М.: Смысл, 1999. – 424 с.
 12. Насиновская Е. Е. Методы изучения мотивации личности / Насиновская Е. Е. – М.: изд-во МГУ, 1988. – 88 с.
 13. Прангишвили А.С. Психологические очерки. Тбилиси: Мецниереба, 1975. - 111 с.
 14. Прохоров А.О. Смысловая регуляция психических состояний – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – 352 с.
 15. Психологія життєвої кризи / Відп. Ред. Т. М. Титаренко. – К.: Агропромвитадав України, 1998. – 348 с.
 16. Психические состояния / Ред.- сост. Л. В. Куликов. - СПб.: Изд-во «Питер», 2000. - С. 11 – 73.